

Глава първа

Глобализация

Процесите на глобализация в различните сфери на нашия живот: политическа, икономическа, технологична, екологична се ускоряват в последните години.

В областта на политиката глобализацията насърчава прилагането на демократични практики на държавно управление и защита на човешките права, задълбочава междудържавните контакти и формира наднационални регулативни режими. В геополитически смисъл тя се проявява в стремежа да бъдат отстранени бариерите, наложени от националните правителства, които ограничават свободното движение на икономическите ресурси. В икономическата сфера глобализацията предполага прилагане на принципите на пазарната икономика както по отношение на вътрешния, така и на външните пазари, интеграция на пазарите, която да надхвърля границите на държавите. Технологичният аспект се проявява във възможността за ускоряване на изследванията в различните области на науката чрез облекчената комуникация между учените и разпространението на научното знание. В социалната област нарастват възможностите за разширяване на междуличностните контакти, общото и професионалното обучение, преодоляването на интеркултурните различия. Екологичното проявление е съвместното споделяне на планетата Земя: нейната континентална суша, въздуха, водата.

Изследването на процеса на глобализация изисква да се проучат няколко аспекта: как го дефинираме, кои са движещите сили и ограниченията, противоречието глобализация – антиглобализация, влиянието на процеса върху управлението на маркетинга от икономическите субекти.

1. Дефиниране на понятието глобализация

Многообразието на процеса, възприемането му от различни гледни точки прави неговото дефиниране трудна задача. Налице са различни подходи, гледни точки върху възникването, историческото развитие, същността и характерните особености на глобализацията. Една от най-влиятелните институции, която изследва процеса на глобализация е швейцарският KOF Swiss Economic Institute в Цюрих. Определението на процеса, което тази научна организация използва, е следното: „Глобализацията е процес на създаване на система от взаимни връзки

между участниците на вътрешноконтинентални или междуконтинентални разстояния, осъществявани чрез разнообразието от потоци, включващи хората, информацията и идеите, капитала и стоките. Глобализацията е процес, който ерозира националните граници, интегрира националните икономики, културите, технологиите и управлението и формира сложни отношения на взаимна зависимост¹. Тази дефиниция определено се основава на системния подход, като дефинира многообразието от елементи на системата „човешко общество“, но се съсредоточава върху многообразието, усложняването и задълбочаването на връзките между тях в рамките на света като единно цяло. Нейното значение е във възможността да се определят количествени измерители, чрез които да се направи опит процесът да се измери обективно.

Никълъс Стърн, като главен икономист на Световната банка, дефинира глобализацията като „засилваща се интеграция между икономиките и обществата по света“.² В социологически план още през 1985 г. проф. Роланд Робертсън дефинира глобализацията като „концепция, която се отнася до компресирането на света и интензифициране на осъзнаването на света като единно цяло“.³ Използването на термин от физиката не е случайно. Известно е, че компресията води до свиване на газовете с цел да се повиши тяхното налягане и температура. В световен мащаб критиците на процеса са не по-малко от неговите защитници. От една страна, в социалната сфера сме свидетели на значителен международен културен обмен. Красноречиви са примерите с възможностите светът да се запознае с тракийските съкровища, разпространението на византийската иконопис в нашите земи, а българите да имат достъп до виртуалното представяне на експозициите на водещи музеи, като Лувъра, Ермитажа, Прадо, Метрополитън. Културата се доближава до конкретния човек – световната премиера на филми, книги, достъпът до информация. Нарастват възможностите за пътувания и туризъм зад граница, дори в битов план разпространението на националните кухни в „немислимо отдалечени“ региони на света. Паста, суши, бурито с гуакамоле са ястия, които човек може да опита

¹ Gygli, S., Haelg, F., Potrafke, N., Sturm, J.E. 2019. The KOF Globalisation Index – Revisited, Review of International Organizations, 14(3), 543-574 <https://doi.org/10.1007/s11558-019-09344-2> (ноември 2021).

² World Bank. 2002. Globalization, Growth and Poverty. Building an Inclusive World Economy. New York: Oxford University Press, p. ix.

³ Robertson, R. 1992. Globalization: Social Theory and Global Culture. London: Sage Publications, p. 8.

в почти всеки град по света. От друга страна, монетаризацията на културата води до налагане на стереотипи на мислене и поведение (продукцията на Холивуд, японската манга, виртуалните игри), разпространение на научните изследвания главно в области с бърза възвръщаемост на вложените средства, търсене на специалности в образованието, които са свързани с финансов просперитет за сметка на хуманитарните дисциплини.

Интеграцията в сферата на икономиката е достигнала най-висока степен на развитие в сравнение с останалите области. Определението на Международния валутен фонд подчертава спецификата в тази сфера.

Дефиницията на тази институция е: „Нарастваща икономическа взаимозависимост между страните чрез увеличаване обема и многообразието на трансграничните сделки със стоки и услуги, по-свободно международно движение на капитали и по-бързо и широко разпространение на технологиите“⁴.

И така, анализът на тези определения налага извода, че процесът на глобализация представлява създаване на мрежи от връзки и взаимозависимости между индивидите, компаниите, правителствата, неправителствените организации в планетарен мащаб, които позволяват свободното движение на потоци от:

- хора (миграцията);
- стоки и услуги;
- капитали;
- технологии (трансфер);
- информация (масови комуникации, интернет) и идеи.

Икономическите данни са красноречиви. Стойността на търговския обмен (сбора от износа и вноса на стоки и услуги) като процент от брутния вътрешен продукт в света нараства за периода 1990 – 2019 г. от 38,75% на 58,24%.⁵ Преките чуждестранни инвестиции през 2020 г. са 1 трилион долара, като са намалели в резултат на пандемията от COVID-19 с една трета.⁶

⁴ IMF. 1997. World Economic Outlook. p. 45,

<http://www.imf.org/external/pubs/weomay/weocon.htm> (ноември 2021).

⁵ World Bank. 2019. World trade and development indicators. <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/WLD/Year/2019> (ноември 2021).

⁶ UNCTAD. World Investment Report 2021 – Investing in sustainable recovery.

https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf (ноември 2021).

2. Движещи сили и ограничения при глобализацията

Томас Фридман⁷ е един от авторите, които се опитват да обосноват промените, настъпващи в конкурентната борба през последните десетилетия в резултат на глобализацията. Книгата му носи интригуващото заглавие „Светът е плосък“ – една метафора на древните вярвания за формата на Планетата. Художественият образ винаги е бил по-мощен стимул за човека от научната проза. Научното изследване е предизвикателство за разума, а изкуството грабва не само ума, но и сърцето и душата. Фридман защитава тезата, че малките страни и компании могат успешно да се конкурират с китовите в бизнеса. Причината за това по думите на интервюирания от него индийски предприемач Нандан Нилекани, един от основателите на втората по големина компания в областта на информационните технологии в тази страна – Infosys Ltd., е: „Играем при равни условия“. Интересно е да се подчертаят движещите сили на процеса на глобализация. Фридман ги нарича „изравнители“ и описва десет от тях.

1. Разрушаването на Берлинската стена през 1989 г. Този акт освен символичното значение на унищожаването на физическите граници между държавите е повратен момент в преодоляването на двуполусното разделение на света. Така се създават лични и бизнес контакти между Изтока и Запада, като се преодолява политическото противостоене. Но това е и периодът на масовото навлизане на персоналните компютри в бита на хората. Персоналните компютри позволяват информацията да бъде създавана, съхранявана, обработвана, споделяна в дигитален формат. Революцията е равнозначна на тази на създаването на печатната преса от Йоханес Гутенберг. Обикновените хора придобиват възможността да използват компютрите без да бъдат програмисти.

2. Netscape и интернет. През 2022 г. едва ли някой (освен историците на развитието на световната мрежа) си спомня за един от първите и изключително успешни браузъри. Ако един потребител използва Firefox едва ли си дава сметка, че този браузър е наследник на Netscape Navigator. В средата на 90-те години на XX век Netscape има над 80% пазарен дял, който губи в изтощителната война с Microsoft, като отстъпва пред Internet Explorer. Концепцията за световна информационна мрежа променя пространството, в което живее човекът.

⁷ Friedman, T. 2005. The World is Flat. A Brief History of the Twenty-first Century. New York. Farrar, Straus and Girroux.

Може да се възхищаваме или да заклеймяваме виртуалната реалност, но това е една нова Вселена, която обитаваме съвместно. Създава се цял набор от протоколи, чиито съкратени наименования звучат застрашително с латинските си съкращения: HTML – за създаване на интернет страници, FTP – за обмен на файлове, HTTP – за свързване към страници в световната мрежа, TCP/IP – транспортната система, основата върху която останалите осъществяват връзка.⁸ И най-важният белег – тези протоколи са с отворен код, което не позволява тяхната комерсиализация. Основното предимство на интернет е, че връзката чрез имейли и знанието стават всеобщо достояние.⁹

3. Софтуер на бизнес процесите. Създадената среда за комуникация във виртуалния свят се усъвършенства и налага свързването на машините помежду им без участието на човека, както и възприемането на нови стандарти в общуването, главно в сферата на управление на бизнеса и разплащанията между участниците в една сделка. Обикновената поръчка от Amazon.com или всеки друг електронен магазин изисква управление на процеса по верифициране на плащането, изпращане на заявка за доставка, логистика на процеса по управление на запасите, транспортиране до клиента, фактуриране на покупката, осчетоводяване на операцията и редица други. А в заобикалящия ни свят електронната търговия процъфтява. Всеки потребител може да си избере стока, услуга (закупуване на самолетен билет, хотел, кола под наем и др.) във всяка точка на земното кълбо, да получи резултатите от лабораторните си изследвания на екрана на компютъра или смартфона си, както и да си запише час във фитнеса във входа на блока, където живее. Фридман нарича тези три движещи сили „платформата за сътрудничество, към която всички хора по света могат да се включат и използват без предварителна настройка от потребителя, за да споделят работата си, обменят знания, основават компании и създават и продават стоки и услуги“.¹⁰

⁸ HTML – Hyper Text Mark up Language, FTP – File Transfer Protokol, HTTP – Hyper Text Transfer Protocol, TCP/IP – Transmission Control Portocol/Internet Protocol.

⁹ Трябва да се подчертае, че всяка епоха на глобализация има своята основа. Римската империя изгражда пътища във всички провинции, където навлизат легионите и следващите ги по петите търговци. Британската империя през 17-18 век изгражда колониалната си система на основата на телеграфа и безопасното корабоплаване. Съвременното спояващо звено на процеса на глобализация е интернет.

¹⁰ Friedman, T. 2005. The World is Flat. A Brief History of the Twenty-first Century. New York. Farrar, Straus and Girroux, p. 92.

4. Създаването на съдържание във виртуалната мрежа („uploading“). Разраства се процесът на създаване на програми с отворени кодове, което позволява тяхното надграждане от всеки заинтересован от процеса. Операционната система Linux, пакетът Open Office са ярки примери. Сайтът за подпомагане създаването на програмни продукти с отворен код Sourceforge.net към 2022 г. съдейства за развитието на над 502 хиляди проекта.¹¹ Множат се блоговете на компании и физически лица в зависимост от интересите им. Вероятно най-мощният проект, създаден от усилията на отделните индивиди в интернет в областта на науката е „Уикипедия“. Може да се опонира изцяло на идеята за такъв източник на информация, позволяващ създаването на изцяло измислени статии, които могат да бъдат открити и след години, или като се подчертае третичният характер на информацията. Може да се спори прилага ли се във всички статии политиката на неутралната гледна точка. Дори може да се изтъкне критиката, че сайтът е създаден главно за бели, млади хора и ограничено разпространява видео и звук. Но остава неоспоримата истина, че към януари 2022 г. ежемесечно енциклопедията се посещава от около 500 милиона души, 130 хиляди доброволци са създали над 58 милиона статии на 300 езика.¹² Същата е и идеята за създаването на картата на човешкия геном чрез използване на отворен код. Само може да се гадае до какви открития за човешкото здраве може да доведе достъпът до тази информация.

5. Възлагането на услуги на външни подизпълнители (аутсорсинг). Възлагането на изпълнението на значителна част от операциите в един бизнес процес на външни изпълнители изисква първоначално разлагането му на съставни части, като стремежът е да се повиши ефикасността и ефективността на всеки от компонентите. Така производството на стоки и оказването на услуги се оказва процес на координация на усилията на разпръснати из целия свят доставчици. Един елемент от бизнес процеса се изолира (маркетинговото проучване на потребителите, следпродажбеното обслужване, счетоводното отчитане и т.н.), предоставя се за изпълнение на външен партньор и след това се интегрира обратно. При това аутсорсването на определени дейности в условията на икономическа криза се засилва, тъй като всяка компания се стреми да намали разходите си. Компанията Cushman & Wakefield изчислява глобален индекс на производствения риск, който оценява

¹¹ <http://sourceforge.net/about> (декември 2021).

¹² <https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:About> (януари 2022).

най-подходящите страни, където да се организира производство. Маркар и да носи гръмкото наименование глобален той оценява условията в едва 47 държави. България е поставена на 18 позиция. Най-привлекателни за инвеститорите са Китай, Индия, САЩ, Канада. От европейските държави България изостава спрямо Чехия, Литва, Полша, Испания, Румъния и Унгария. От включените в изследването страни, 18 европейски предлагат по-неблагоприятни условия от България.¹³ Индексът отчита условията за производство (качеството на работната сила, бизнес средата, достъпа до пазарите, инфраструктурата на информационните технологии, устойчивостта и корпоративната отговорност), рисковете (икономически, корпоративен, енергиен, от природни бедствия) и разходите (равнище на работните заплати, разходи за изграждане или наемане на помещения, енергийни разходи, инфлация).

6. Офшорната дейност на компаниите. Те са формата, под която производителите на стоки се възползват от аутсорсинга, като произвеждат в страни, където разходите за труд, данъците, цените на суровините, непрякото субсидиране на бизнеса (изграждане на транспортна инфраструктура, облекчен достъп до кредит, ускорено издаване на разрешения за извършване на дейност) са по-благоприятни и внедряването на дигиталните технологии е приоритет. Характерната отличителна черта на офшорната дейност в сравнение с аутсорсинга е, че се изнася зад граница целият завод или фабрика, а не просто отделен процес или елемент от него. Компанията за управленско консултиране А.Т. Kearney от 2004 г. класира държавите, които са предпочитани за осъществяване на тази дейност (глобален индекс на местоположение на услугите). Последните публикувани данни са за 2021 г. и България е на 17 място в тази класация, измежду 60 държави.¹⁴ Водещи позиции се заемат от страните от Югоизточна Азия: Индия, Китай, Малайзия, Индонезия. Следват Бразилия и Виетнам, Тайланд, Филипините. Индексът има недостатък, че отчита отново главно сферата на услугите – анализа на бизнес процесите, информационните технологии, кол-центровете и на практика не обхваща производството на материални стоки. Основните му компоненти и тяхното тегло в структурата на индекса са:

- финансовите условия (35%) – заплащане на труда, разходи за инфраструктура и данъчно облагане;

¹³ <https://www.cushmanwakefield.com/en/insights/global-manufacturing-risk-index> (декември 2021).

¹⁴ <https://www.kearney.com/digital/article/?/a/the-2021-kearney-global-services-location-index> (декември 2021).

- наличност и умения на работната сила (25%) – опит в оказването на информационни и бизнес услуги от разстояние, наличие на работна сила, образователно равнище, познания по чужд език;
- условия на бизнес средата (25%) – регулаторни режими и гъвкавост на пазара на труда, инфраструктура, културна среда, защита на интелектуалната собственост;
- адаптиране към цифровизиращия се свят (15%) – дигитални умения на работната сила, киберсигурност, разработване на законодателство отразяващо нови бизнес модели, дял на инвестициите в нововъзникващи компании, внедряване на дигитални и технологични иновации.

Както може лесно да се установи, индексите на Cushman & Wakefield и на А. Т. Кеарнеу са близки по съдържание. Въпросът, който възниква, е повлияна ли е и до каква степен обективността на техните заключения от неизвестни за потребителя причини (връзки с клиенти, субективност на оценките на респонденти и т.н.). На този въпрос всеки може да си отговори самостоятелно. Създаването на офшорни поделения е една от основните стратегии за навлизане на външните пазари, използвани от компаниите.

7. Веригата на доставки. За да си представим значението на този фактор в създаването на равнопоставеност между участниците в производството на различни стоки и услуги може да се използва примерът на най-голямата верига магазини – Walmart. Към края на 2021 г. те управляват 10 500 магазина и дистрибуционни центрове в 24 страни по света.¹⁵ За данъчната година, която завършва на 31 януари 2022 г., са реализирани стоки за 573 млрд. долара с нетна печалба 13,7 млрд. долара,¹⁶ като ежеседмично се обслужват 230 милиона клиенти.¹⁷ И този резултат се постига без компанията да произвежда нито една стока. Тя поръчва, доставя, сортира, пакетира, дистрибутира, продава. И цикълът се повтаря. Не по-малко внушителен е примерът на Amazon. През 2021 г. компанията изпреварва Walmart като най-голям търговец на дребно в световен мащаб. Amazon осъществява дейност в 13 страни, но доставя стоки в над 100 страни в света. В епохата на дигитализация Amazon е най-голямата интернет компания, посветена на раз-

¹⁵ <http://corporate.walmart.com/our-story/our-business/locations/> (декември 2021).

¹⁶ <https://www.nasdaq.com/market-activity/stocks/wmt/financials> (февруари 2022).

¹⁷ <https://www.statista.com/statistics/818929/number-of-weekly-customer-visits-to-walmart-stores-worldwide/> (декември 2021).

витието на изкуствения интелект, облачните технологии, стрийминга на съдържание.¹⁸ Тези реални и виртуални канали на дистрибуция облекчават достъпа до световните пазари на производителите, но и могат да изпълнят ролята на ограничител, ако стоката не бъде приета за дистрибуция. Изглеждаща наглед лесна, задачата за осигуряване на сигурна верига на доставките изисква прецизно проучване на нагласите на потребителите, осигуряване на необходимите стоки (стандартизирани или адаптирани) от производителите и ефективното транспортиране на изделията до бизнес клиента или крайния потребител.

8. Възлагането на дейности на вътрешни звена в компанията (инсорсинг). Диверсифициране на бизнеса чрез включване на операции, които първоначално са се изпълнявали само от производителя. Обикновено това са действия по поддръжка или последващо обслужване на клиента, които се поемат от доставчика или търговеца. Ясен пример е компанията UPS, която вместо да транспортира дефектиралите компютри на Toshiba, създава организация за ремонта им на място. В икономическата литература в последните години понятието се използва и за да се отрази процесът на извършване на повечето операции в рамките на компанията като те се отнемат от подизпълнителите. Причините за това могат да бъдат нарастващите цени на транспортните услуги, повишаването на цената на труда в развиващите се страни, ниското качество на получаваните изделия, повишаването на производителността на труда в развитите страни и въвеждането на роботизация на процесите, сложността на логистиката по управление на потоците от информация и стоки.
9. Информираността. Всеки човек – потребител на интернет, получава възможността да бъде информиран по многообразие от теми, в това число за хората, с които контактува, изчерпателно и своевременно. Информацията на практика става безплатна. Знанието е все по-достъпно, но само за тези, копнеещи да се възползват от него. Единственият ограничител е наличието на компютър и възможността да го използваш. Трафикът на сайтовете за търсене на информация, като Google, Bing, Yahoo, Baidu, Ask нараства с всеки изминал ден. Само Google през октомври 2021 г. има над 1,8 милиарда уникални посетители, Bing – 500 милиона, Yahoo – 490 милиона, Baidu – 480 милиона, Ask – 300 милиона,

¹⁸ <https://finance.yahoo.com/quote/AMZN/profile/> (февруари 2022).

според компанията EBizMBA, която е специализирана в предоставянето на информация на предприемачите относно популярността на сайтовете в интернет¹⁹ (Top 15 Best Search Engines, 2021). Ярък пример за повсеместното разпространение на информацията в областта на образованието в глобализирания свят са предлаганите онлайн курсове от водещите университети в света. Дистанционно обучение предлагат Харвард, Масачузетския технологичен институт, Станфорд, университетите в Мюнхен и Москва, в Пекин и Токио, както и специализирани платформи като Coursera, Khan Academy и много други. Променя се и отношението на потребителите, и обемът информация. Днес може да се търси текст, снимка, видео, обект на картата, да се ограничи географския район на търсене. И програмните продукти продължават да се развиват.

10. Мобилните лични дигитални устройства. Смартфоните и таблетите не само позволяват лесното им транспортиране, но и чрез достъпа до интернет осигуряват търсенето и използването на информация чрез инфрачервените портове, блутут, облачните технологии, обмяната на файлове между потребителите в реално време. Споделянето на файлове по системата партньор към партньор (peer-to-peer) е обект на преследване за защита на авторските права от компаниите, но и на обсъждане на възможността да се използват произведения на изкуството или програмни продукти със свободен или частично свободен достъп. Въвеждането на възможността глас и образ да се пренасят на разстояние чрез интернет връзка (VoIP) между преносими устройства позволява осъществяването на контакт между най-отдалечените точки на планетата в реално време. Ако преди таксуването на телефонните услуги се базира на идеите за продължителност на разговора и разстоянието между абонатите, то решенията на Европейската комисия за премахване на таксите за роуминг от 15 юни 2017 г. са доказателство за настъпващите промени в телекомуникациите. Видеоконферентната връзка вече е ежедневие. Научните форуми се организират под формата на уебинари, в които могат да участват учени от целия свят, седнали удобно в кабинета си у дома пред компютърния екран. Възможно е човек просто да се разхожда по улицата и вниманието му да бъде привлечено от определен обект,

¹⁹ <http://www.ebizmba.com/articles/search-engines> (декември 2021).

на който е изобразен странен матричен бар-код (QR code²⁰). Чрез сканиране със смартфон или таблет на образа можете да получите пълна информация за обекта. Използван първоначално за контрол на складовите наличности и инсталираните модули в автомобилната индустрия в Япония, днес той се прилага не само в индустрията, но и в музеите и при изложбите на културни ценности, в данъчните декларации, в личните визитни картички, а и като средство за контрол на здравния статус.

Заключението на Фридман е, че всичките изброени десет „изравни-теля“ взаимно се преплитат, ускоряват действието си и задълбочават глобализацията в световен мащаб. Създава се световна мрежа, основа за сътрудничество, но и за коренна промяна на конкуренцията в бизнеса.

Тази основа позволява на хората, социалните групи, компаниите и университетите навсякъде по света да си сътрудничат за целите на иновациите, производството, образованието, научните изследвания, развлеченията и, уви, военните конфликти, както никога съзидателна платформа досега. Тази мрежа сега действа независимо от географията, разстоянията, времето, а в близко бъдеще и от езиковите бариери. В бъдеще тази основа ще бъде в центъра на всичко. Богатството и властта ще се акумулират с нарастващи темпове в тези страни, компании, хора, университети и социални групи, които успеят да овладеят три базови предпоставки: инфраструктура, за да се свързват с тази мрежа в плоския свят, образование, за да може по-голяма част от населението да допринася, работи и ползва тази мрежа, и най-сетне – управление, за да извлече най-доброто от тази основа и елиминира негативните странични ефекти.²¹

Изкушението да се представи цитат и от един друг текст, писан през далечната 1848 г., е неустоймо.

Чрез експлоатацията на световния пазар буржоазията превърна производството и потреблението на всички страни в космополити-

²⁰ Съкращение от английското словосъчетание „quick response“ – бърз отговор. Позволява машинно четене на информацията или насочване към определен интернет адрес.

²¹ Friedman, T. 2005. The World is Flat. A Brief History of the Twenty-first Century. New York. Farrar, Straus and Girroux, p. 204.